

บทที่ 6

บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องศักยภาพและพลังในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุหญิง ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาถึงภาวะกตัญญูที่หญิงสูงอายุได้รับ และ 2) เพื่อศึกษาถึงกระบวนการ กลยุทธ์เพื่อความอยู่รอดของหญิงสูงอายุท่ามกลางความกดดันทางเพศ และความกดดันทางวัยที่เผชิญ การศึกษานี้มีแนวคิดหลัก 2 แนวคิด ทฤษฎีเป็นกรอบนำทางในการศึกษา ได้แก่ ทฤษฎีชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) และแนวคิดการสร้างพลังอำนาจในตนเอง (Empowerment) และเป็นการศึกษาวิจัยภายใต้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์ (Oral history Interview) ในเชิงอัตชีวประวัติ (Auto-biography) หญิงสูงอายุจำนวน 4 คน ซึ่งเป็นการศึกษาชีวิตของหญิงสูงอายุทั้ง 4 ตั้งแต่เด็กจนเปลี่ยนผ่านเข้าสู่วัยสูงอายุ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เล่าเรื่องได้ถ่ายทอดเรื่องราวของตนเอง

หญิงสูงอายุ กับภาวะกตัญญูในฐานะลูกสาว เมีย แม่ และคนแก่

1. ภาวะกตัญญูในฐานะลูกสาว เมีย แม่

ภาวะกตัญญูในฐานะลูกสาว ที่หญิงสูงอายุทั้ง 4 ได้รับ สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจน จากคำบอกเล่าถึงคำสอน และแนวทางปฏิบัติที่เธอต้องทำ ไม่ว่าจะเป็น “ลูกผู้หญิงต้องอยู่บ้าน ห้ามออกนอกบ้าน ให้ทำงานบ้านทุกอย่าง ไม่ให้คบใคร” “เวลาออกเรือนต้องดูแลสามี” “มีลูกสาวก็เหมือนมีส่วนอยู่หน้าบ้าน” “เป็นผู้หญิง เวลากลางคืนห้ามออกนอกบ้าน ห้ามเที่ยวกับผู้ชาย” “ต้องรักนวลสงวนตัว” “เป็นผู้หญิงต้องยอมผู้ชาย” “ผู้หญิงเปรียบเหมือนแก้วมณี ถ้าแตกแล้วก็ด้อยค่า”

คำสอน และแนวทางปฏิบัติดังกล่าวเป็นกระบวนการขัดเกลา (Socialization) ผู้หญิงผ่านระบบครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันหลักที่สำคัญในการธำรงระบบคิดแบบชายเป็นใหญ่ในสังคม นอกจากคำสอนดังกล่าว หญิงสูงอายุทั้ง 4 ยังเผชิญกับภาระหน้าที่ในฐานะลูกสาวในครอบครัว อีกหลายประการ ไม่ว่าจะเป็น การต้องรับภาระในการช่วยครอบครัวทำงาน เพราะเป็นลูกสาว/พี่สาว ต้องเสียสละดูแลน้อง และลูกสาวไม่มีความจำเป็นต้องเรียนหนังสือให้สูง เนื่องจากเรียนไปก็ไม่ได้ใช้ เพราะ “...อีกไม่นานก็มีผัว...” เพราะฉะนั้นลูกสาวต้องรับภาระในการช่วยครอบครัว

ทั้งในปริมาณของบ้าน-ครอบครัว หรือการทำงาน การประกอบอาชีพ เป็นต้นว่า การต้องช่วยครอบครัวค้าขาย

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า ในขณะที่ลูกสาวถูกสอน หรือขัดเกลาบทบาทหน้าที่ในสภาวะที่ต่ำต้อย ต้อยค่ากว่าผู้ชาย แต่ในปริมาณของการทำงาน หรือการทำมาหากิน ครอบครัวก็คาดหวังให้ลูกสาวต้องทำงานหนักเทียบเท่าผู้ชาย เช่น กรณีของป้าม่วย หญิงสูงวัยจากครอบครัวของคนจีน “..เราเป็นคนโต เป็นตัวแทนของพ่อแม่ในการดูแลน้องๆ ต้องช่วยกันทำงาน จะแบ่งหน้าที่ เมื่อก่อนขายแคบหมู ป้าเป็นคนไปตลาด น้องชายเป็นคนชำแหละหนังหมู ป้าเป็นคนต้มแคบหมู น้องสาวอีกคนทำอาหารพื้นเมืองไปขายที่ตลาด ส่วนน้องชายอีก 2 คนเรียนหนังสือ...” สะท้อนให้เห็นว่า แม้ว่าในบางแง่มุม ลูกสาวจะถูกมองว่าต้อยค่ากว่าลูกชาย แต่ครอบครัวก็คาดหวังในตัวลูกสาว ให้เป็นผู้ช่วยแบ่งเบาภาระของครอบครัว หรือต้องแบกรับความรับผิดชอบในการสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว ลูกสาว คือ ผู้ที่ได้รับการคาดหวังว่าจะเป็นผู้แบกรับภาระความรับผิดชอบทางเศรษฐกิจเพื่อความอยู่รอดของครอบครัวอันเป็นบทบาทตามประเพณีที่ได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่องลงบนความเป็นลูกสาว ในขณะที่ลูกชายบรรทัดฐานทางเพศเปิดโอกาสให้ทดแทนบุญคุณของพ่อแม่ได้โดยการบวช (Pasuk, 1982, pp. 74-75, อ้างถึงใน นิวัตร สุวรรณพัฒนา, 2540, น. 20) หรือการทำให้สถานะครอบครัวดีขึ้นในอนาคต เช่น การเป็นข้าราชการ การเป็นเจ้าของคนนายคน

สิ่งที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นการแบ่งแยกเพศตามปริมาณของวัฒนธรรม การเมือง และสภาพทางเศรษฐกิจ และผู้หญิงถูกให้ค่าต้อยกว่าผู้ชาย (Humm, 1992, ย. 56) ซึ่งในปริมาณของการทำงาน รวบรวมว่ามีการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงทำงานในครอบครัวอย่างเท่าเทียมหรือเป็นที่ทาง (social space) ของผู้หญิง แต่ท้ายที่สุดที่ทาง หรือตำแหน่งแห่งที่นั้นเป็นสิ่งที่กดทับลูกสาว ที่ต้องรับผิดชอบครอบครัว เพื่อเป็น “หลังบ้าน” หรือ “เบื้องหลัง” ความสำเร็จของลูกชายรวมทั้งครอบครัว เป็นสิ่งที่ช่วยตอกย้ำว่าระบบชายเป็นใหญ่ได้ครอบงำ และปรากฏอยู่ในทุกระดับความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย ทั้งในระดับพื้นที่ภายในบ้าน งานบ้าน และในปริมาณทาสาธารณะ (Jackson & Jones, 1988, p. 23, อ้างถึงใน จารุภา พานิชภัคดี, 2549, น. 25)

จะเห็นได้ว่า คำสอน การขีดเส้นปฏิบัติ การแบ่งงานหรือการกำหนดบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ของลูกสาว มีอำนาจของพ่อ เป็นกลไกหลักในการควบคุม ดังข้อเสนอของ วารุณี ภูริสินสิทธิ์ (2545, น. 45) ว่า ในระบบครอบครัว อำนาจของพ่อคือตัวอำนวยการระบบชายเป็นใหญ่ บทบาทของผู้หญิงถูกทำให้เป็นสถาบัน เช่น บทบาทของแม่ที่ทำหน้าที่รับใช้ผู้ชาย

ภาวะกดทับในฐานะเมีย-แม่ ในฐานะเมีย ผู้หญิงต้องเผชิญกับภาวะกดดันจากหลายทาง จากคำสอนในวัยเด็กเมื่อครั้งเป็นลูกสาว เช่น “ผู้หญิงแต่งงานแล้วต้องปรนนิบัติสามี..

ดูแลตั้งแต่อาหารการกิน การนอน ให้อาบน้ำก่อนนอน ... แม้ทุกขใจเพียงใด ต้องอย่านำไฟในออก อย่านำไฟนอกเข้า”ได้แฝงฝังในจิตสำนึกของพวกเธอ ส่งผลต่อการใช้ชีวิตในฐานะเมีย และแม่ เมื่อมีครอบครัว

ในฐานะเมีย ผู้หญิงต้องเผชิญภาวะกดดันหลากหลาย เป็นต้นว่า การยอมจำนนต่อวิถีคิด “ผู้หญิงเป็นสมบัติของสามี”

ในฐานะแม่ ท่ามกลางครอบครัวที่เต็มไปด้วยปัญหา เช่น กรณีของยายเนียร ที่ต้องทนอยู่กับสามีที่เจ้าชู้ ไม่เหลียวแลครอบครัว ผู้หญิงต้องแบกรับภาระ และบทบาทหน้าที่ในฐานะ “แม่ของลูก” พวกเธอต้องทนอยู่ เพื่อต้องการปกป้องลูกสาว-ลูกชาย เป็นภาวะกดดันอีกหนึ่ง สถานการณ์ที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เพราะหากเธอไม่ทำ คนรอบข้าง สังคมก็จะประณามว่าเธอเป็นผู้หญิงไม่ดี เป็นแม่ที่ใช้ไม่ได้ ในขณะที่สังคมสามารถเข้าใจพฤติกรรมของผู้ชายที่ไม่ดูแลครอบครัวได้ ว่าเป็นเรื่องธรรมชาติของผู้ชาย ที่จะมีเมียหลายคน ที่ไม่ดูแลลูก แม้แต่ลูกชาย (ลูกเลี้ยง) ที่ต้องเผชิญในสถานการณ์รุนแรงร่วมกัน เมื่อโตขึ้นกลับมองว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นเพราะความเมา และอารมณ์โมโห ที่ไม่สามารถควบคุมได้ อีกทั้งยังกระทำลักษณะดังกล่าวกับภรรยาของตนเอง ด้วยเหตุผลนับสนุนเดียวกัน

จะเห็นได้ว่า ความเป็นหญิงความเป็นชายที่เกิดขึ้นล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคม (Social Construction) มิใช่เป็นสิ่งที่มียู่แล้วตามธรรมชาติ อันเนื่องมาจากความแตกต่างของ สรีระ ในทางตรงกันข้าม ผู้หญิง-ผู้ชายไม่ต่างกัน แต่ความเป็นหญิงความเป็นชายต่างหากที่แตกต่างกัน (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545, น. 86) ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นหญิง- ความเป็นชาย หรือ เพศภาวะ (Gender) ถูกสร้างและดำรงอยู่ผ่านการขัดเกลาในระบบครอบครัว และท่ามกลางความสัมพันธ์ของผู้หญิงและคนอื่นๆ ไม่ว่าจะบริบทของการทำงาน กลุ่มเพื่อน และสังคมโดยภาพรวม

2. ภาวะกดดันในฐานะหญิงสูงอายุ

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า แม้ว่าผู้หญิงจะอายุสูงขึ้น แต่ภาวะกดดันในฐานะลูกสาว เมีย แม่ ก็ยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง ไม่สามารถตัดตอนออกจากชีวิตของพวกเขาได้ ไม่ว่าจะเป็นการยังคงมีวิถีชีวิตในฐานะ “สมบัติของสามี” ในฐานะแม่ที่ต้องเลี้ยงดูลูก เช่น ในกรณีของ ป้าศรีจันทร์และยายเนียร ที่สามีไม่ใส่ใจในการเลี้ยงดูลูก หญิงทั้ง 2 ก็ต้องทำหน้าที่ความเป็นแม่ให้สมบูรณ์ที่สุด ทั้งในเรื่องของการหาเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายของลูก ดูแลความเป็นไป อบรมสั่งสอน ให้การศึกษา โดยที่สามีไม่ได้หยิบยื่นความช่วยเหลือใด ๆ

นอกจากนี้ เมื่อ “ความสูงอายุ” เป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขที่เพิ่มเข้ามาในชีวิตของผู้หญิง พวกเขาต้องเผชิญภาวะกดดันในฐานะหญิงสูงอายุ ภาวะกดดันในฐานะหญิงสูงอายุที่ค้นพบในการศึกษาครั้งนี้ คือ การที่ผู้หญิงสูงอายุได้รับความหมาย หรือถูกมองจากคนในครอบครัว สังคม และรัฐไทยในฐานะ “ภาวะ” “วัยฟุ้งฟิง” และ “ความอ่อนแอ” เกี่ยวกับประเด็นนี้ สมรักษ์ ชัยสิงกานานนท์ (2547, น. 21) เสนอว่า ในอดีตการนิยามคำว่า “แก่” “เฒ่า” และ “อาดูโส” โดยไม่มีการกำหนดอย่างชัดเจนตายตัวลงไปว่ามีอายุเท่าใด การใช้คำเรียกบางลักษณะยังแฝงฝังไปด้วยนัยเชิงบวก เช่น แก่ หมายถึง แก่กล้า แก้วชา มีความรู้ ส่วน เฒ่า และ อาดูโส มีนัยเพิ่มพูนด้านอายุ ความรู้ ประสบการณ์ แต่ในปัจจุบันการขีดเส้นอายุว่า ผู้ที่มีอายุ 60 ปี คือ คนชรา ซึ่งช่วงหลังมีการเปลี่ยนมาใช้คำว่า ผู้สูงอายุ เพื่อให้ความหมายในเชิงบวกมากขึ้น แต่การขีดเส้นอายุในบริบทของสังคมในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ไม่มีประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ มองว่าเป็นผู้ที่มีความเจ็บป่วย เป็นภาระในการเสียค่าใช้จ่ายในการดูแล และถูกมองว่า ผู้สูงอายุที่มีอายุมาก ๆ นั้น คือ ผู้ที่เป็นปัญหาสังคม ต้องพึ่งพิงคนอื่น ต้องมีผู้ดูแล ซึ่งเป็นวิธีคิดที่นำไปสู่การสร้างบ้านพักคนชราของภาครัฐและเอกชน เพื่อจัดการกับผู้สูงอายุให้ไปอยู่รวมกัน ภายใต้การดูแลของเจ้าหน้าที่และแพทย์สาธารณสุขผู้มีประสบการณ์

ทั้งนี้ผลการศึกษาสามารถแบ่งภาวะกดดันของหญิงสูงอายุได้ใน 2 ระดับ คือ

1. ระดับครอบครัว ภาวะกดดันที่เกิดขึ้นจะเป็นในลักษณะที่ลูกหลาน มีมุมมองต่อหญิงสูงอายุว่า “แก่” ในความหมายว่า อ่อนแอ ควรพักผ่อน เช่นกรณีของ ป้าศรีจันทร์ที่ ลูกหลานไม่ยอมให้ทำอะไร อยากให้อยู่เฉยๆ เลิกทำงานเพราะไม่อยากให้ลำบาก ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าลูกหลาน มีมุมมองต่อความสูงอายุของผู้เป็นแม่ในเชิงที่มองว่าอ่อนแอ ต้องดูแล เกี่ยวกับประเด็นนี้อาจมีข้อถกเถียงได้ว่า ในมุมมองเชิงมนุษยธรรม เป็นเรื่องที่ถูกต้องแล้วที่ให้ผู้สูงวัยได้พักผ่อน เนื่องจากท่านตรากตรำมานาน และสภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวย อย่างไรก็ตามประเด็นที่ต้องตระหนัก คือ การเปิดโอกาสให้ผู้สูงวัยได้คิด และเลือกทำในสิ่งที่ตนเองต้องการ เพื่อเป็นการสร้างความหมายให้กับ “ความสูงอายุ” ที่ตนเองเผชิญ

การศึกษาค้นพบว่า หญิงสูงวัยแทบทุกคน อธิบายความสูงวัยของตนเองว่าเป็นเรื่องธรรมดา ไม่รู้สึกที่อายุที่เพิ่มมากขึ้นเป็นอุปสรรค และมองว่าตนเองยังคงสามารถทำกิจกรรมเพื่อสังคม หรือสร้างประโยชน์ให้กับสังคมได้ สะท้อนให้เห็นการพยายามสร้างความหมายใหม่ให้กับตัวตนของตนเอง เป็นการโต้กลับวาทกรรมหลักที่มอง ความสูงอายุในเชิงลบ

2. ระดับสังคม เป็นการถูกเติม หรือเพิ่มความหมายในฐานะภาวะ และในฐานะวัยฟุ้งฟิงให้แก่หญิงสูงอายุ (รวมถึงชายสูงอายุด้วย) ผ่านนโยบายของรัฐ เช่น การจัดสวัสดิการเบี้ยยังชีพสำหรับผู้สูงอายุ แม้ว่า หญิงสูงอายุหลายคนจะมองว่าเป็นเรื่องดีที่รัฐได้ให้การช่วยเหลือ แต่มี

หญิงสูงอายุบางคนได้แสดงทัศนคติที่ต่างออกไป คือ กรณีของยายเนียรที่ให้ข้อมูลว่า ตอนแรกตนเองก็ไม่คิดที่จะไปขึ้นทะเบียนผู้สูงอายุเพื่อรับเบี้ยยังชีพซึ่งเป็นสวัสดิการของรัฐที่มอบให้ เพราะรู้สึกว่ามันคงมีศักยภาพในการดูแล และเลี้ยงดูตนเองได้ แต่น้องสาวของยายเนียรบอกว่า เป็นสิทธิที่พึงได้ จึงตัดสินใจไปขึ้นทะเบียน เปิดบัญชีเงินฝาก เพื่อให้รัฐโอนเงินเข้าบัญชี โดยที่ยายเนียรไม่เคยไปดูเลยว่า มีเงินเข้าบัญชีที่บาท

การจัดสวัสดิการของรัฐดังกล่าว ที่กำหนดให้ผู้สูงอายุทุกคนที่มีอายุที่มีสัญชาติไทย อายุ 60 ปีขึ้นไปทุกคนมีสิทธิในการรับเบี้ยยังชีพ เดือนละ 500 บาท ในแง่มุมหนึ่งเป็นความพยายามในการจัดสวัสดิการอย่างเท่าเทียมกัน (ไม่ว่าจะเป็นคนรวย หรือคนจน) แต่อีกแง่มุมหนึ่งเป็นการทำให้ผู้สูงอายุทุกคนมีลักษณะเหมือนกัน คือ ต้องได้รับเบี้ยยังชีพเหมือนกัน นอกจากนี้สิ่งที่ต้องตั้งคำถามต่อไป คือ ความยั่งยืนของนโยบาย และในอนาคตรัฐไทยจะสามารถแบกรับภาระค่าใช้จ่ายในการจัดสวัสดิการดังกล่าวได้มากน้อยเพียงใด เมื่อจำนวนผู้สูงอายุในอนาคตจะเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้การจัดสวัสดิการในลักษณะดังกล่าวของรัฐ เป็นอีกหนึ่งสิ่งที่ช่วยต่อยอดความหมายในเชิงลบต่อการมีอายุที่สูงขึ้นของประชาชน และเป็นความคิดแบบเหมารวมว่า ผู้สูงอายุทุกคนมีปัญหาหรือมีลักษณะที่เหมือนกัน

กระบวนการ กลยุทธ์ในการสร้างพลังของหญิงสูงอายุก้าวข้าม ความกตัญถ่วงทางเพศ และความกตัญถ่วงทางวัยที่ต้องเผชิญ

1. กลยุทธ์ในการสร้างพลังในชีวิตครอบครัว

1. การเปลี่ยนวิธีคิดเชิงบวก ให้คุณค่า และสร้างพลังให้ตนเอง
2. การแสวงหาช่องทาง/ทางออกในการหลุดพ้น

2. การออกสู่สาธารณะ กับการพยายามก้าวข้ามการกตัญถ่วง

การออกสู่สาธารณะ หรือการมีโอกาสได้ทำงานเพื่อสังคม หรือการมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้หญิง เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ ที่เป็นแรงผลักดันให้พวกเธอก้าวข้ามกับภาวะกตัญถ่วงทั้งในฐานะผู้หญิง และผู้หญิงสูงวัย ไม่ว่าจะเป็น กรณีของป้าม่วย ป้าศรีจันทร์ และป้าประนอม ที่ได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางสังคมในนามของ “เครือข่ายงดเหล้า เพื่อยุติความรุนแรง” ส่วนกรณีของยายเนียร ได้เข้าร่วมกับกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย การเดินทางจาก

การเป็นผู้หญิงที่อยู่แต่ในปริมาตรของบ้าน-ตลาด หรือการประกอบอาชีพ สู้ปริมาตรของการเคลื่อนไหวทางสังคม เปิดโอกาสให้พวกเธอได้เรียนรู้ผู้คน และเรียนรู้ถึงคุณค่าของตนเอง

การเข้าร่วมในกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมดังกล่าวของผู้หญิงสูงอายุ เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่ก่อให้เกิดพลังอำนาจของผู้หญิง คือ เป็นขั้นของการพัฒนาความสำนึกในเรื่องกลุ่ม (Developing Group Consciousness) ในขั้นนี้กลุ่ม คือ หัวใจสำคัญที่จะช่วยสร้างให้เกิดความตระหนักแก่ผู้หญิง กิตติภา สุวรรณรัตน์ (2545) อธิบายว่า การพัฒนาความสำนึกในเรื่องกลุ่ม กระทำได้โดยการปลุกจิตสำนึกในตัวบุคคล ซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มให้มีความรู้สึกร่วมที่เปลี่ยนข้อคิดเห็น และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การตระหนักถึงโครงสร้างทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มที่จะทำให้อุบัติบุคคลที่ขาดพลังอำนาจตนเอง มีจุดมุ่งหมายร่วมกันที่จะใช้พลังของกลุ่มในการแก้ไขปัญหาให้กับสมาชิก แม้ว่าการก้าวสู่พื้นที่สาธารณะของผู้หญิงสูงอายุ จะไม่ได้มีเป้าหมายในการปลดปล่อยตนเองโดยเฉพาะ หรือเป็นกระบวนการ/ขั้นตอนที่ถูกจัดขึ้นมาเพื่อพวกเธอโดยเฉพาะ แต่การเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมสาธารณะ ได้ช่วยเหลือคนอื่น หรือได้ผูกโยงตนเองเข้ากับสังคม และประเทศ ทำให้หญิงสูงอายุรับรู้ถึงปัญหาของคนอื่น และย้อนกลับมามองว่าปัญหาของตนเองยังเล็กน้อย เมื่อเทียบกับปัญหาของคนอื่น หรือสิ่งที่กำลังขับเคลื่อนอยู่

การก้าวจากปริมาตรส่วนตัว สู่สาธารณะของผู้หญิง เป็นความพยายามก้าวข้ามเส้นแบ่งทางเพศที่กำหนดให้ผู้หญิงมีบทบาทเฉพาะในบ้าน ในฐานะลูกสาว เมีย และแม่ การก้าวสู่สาธารณะเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้หญิงได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงคุณค่า อำนาจ และความสามารถของตนเอง โดยเฉพาะเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้พวกเธอก้าวข้ามภาวะกีดกันทางวัยได้ในระดับหนึ่ง เพราะแม้ว่าจะเป็นผู้สูงอายุก็ยังคงช่วยเหลือสังคมได้ เป็นการพยายามสร้างพื้นที่ใหม่ให้กับตนเอง เพื่อโต้กลับวาทกรรมหลักในสังคมที่มองว่าผู้สูงอายุคือภาระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุที่เป็นผู้หญิง เช่นเดียวกับการศึกษาของ จุฑามณี สมบูรณ์สุทธิ (2547) ที่ได้ทำการศึกษาชีวิตและตัวตนของหญิงชราขอทาน ที่พบว่า หญิงชราขอทานมีการสร้างความหมายใหม่ “ฉันไม่ใช่ผู้พึ่งพิง” โดยการอธิบายถึงความจำเป็นที่ต้องมาใช้ชีวิตริมฟุตบาท การกล่าวถึงภาวะถูกทอดทิ้งจากบุตร หรือการต้องรับภาระในการเลี้ยงดูบุตร การอธิบายว่าเป็นอาชีพสุจริต และสร้างนิยามใหม่ให้กับอาชีพของตนเอง แทนคำว่า “ขอทาน” เช่น คำว่า มาทำมาหากิน มาทำงาน ดุหม่อม มาขายของ และมีการสร้างพื้นที่ใหม่ “ฉันไม่ใช่ภาระของสังคม” โดยมีการพยายามสร้างพื้นที่แห่งการช่วยเหลือ และดูแลกันเอง หรือการสร้างพื้นที่ให้อาชีพขอทานเป็นเสมือนครอบครัวสมมติที่อยู่รวมกันแบบญาติพี่น้อง คอยช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่สำคัญที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ คือ รัฐควรปรับเปลี่ยนมุมมอง หรือวิธีคิดที่มีต่อหญิงสูงอายุ รวมถึงชายสูงอายุในมุมมองใหม่ ที่ไม่มองอย่างเหมารวมว่าทุกคนเหมือนกัน เพราะวิธีคิด วิธีมองอย่างเหมารวมจะทำให้รัฐไม่สามารถมองเห็นความแตกต่างหลากหลายของผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่จะนำไปสู่การจัดสวัสดิการทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่สอดคล้องกับปัญหาความต้องการของผู้สูงอายุ และการส่งเสริม สนับสนุนผู้สูงอายุให้อยู่อย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรีอย่างยั่งยืนได้

การจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ ควรให้ความสำคัญกับการให้ และการรับอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่ได้มุ่งหวังเพียงแต่ให้ผู้สูงอายุทุกรายต้องได้รับเบี้ยยังชีพในจำนวนเงินเท่ากัน ทั้งที่ผู้สูงอายุบางรายก็ไม่ได้มีความจำเป็นหรือความต้องการอย่างแท้จริง กล่าวคือการให้เงินสงเคราะห์เบี้ยยังชีพแก่ผู้สูงอายุทุกราย ในจำนวนที่เท่ากันโดยไม่คำนึงถึงปัญหาความเดือดร้อนรายปัจเจกนั้น อาจไม่สามารถแก้ไขหรือช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ประสบความเดือดร้อนรุนแรงได้ ดังนั้น การให้เงินสงเคราะห์แก่ผู้สูงอายุควรได้รับตามสมควรแก่สภาพความเดือดร้อนและความต้องการ เช่น มีการให้เป็นเงินสงเคราะห์เพื่อการยังชีพแก่ผู้สูงอายุที่ยากจนหรือถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพัง ไม่มีผู้อุปการะดูแล หรือในกรณีนี้ที่ผู้สูงอายุที่ต้องดูแลลูกหลานในวัยพึ่งพิง ตามลำพังก็ควรได้รับเบี้ยยังชีพในจำนวนที่เหมาะสมกับความต้องการ

ส่วนในผู้สูงอายุที่ไม่ได้เดือดร้อนในทางเศรษฐกิจก็ควรมีทางเลือกในการใช้สิทธิรับเงินเบี้ยยังชีพที่หลากหลายรูปแบบ อาทิเช่น เปลี่ยนเงินสงเคราะห์รายเดือนเป็นการจ่ายรวมกันในนามของกลุ่ม / ชมรมผู้สูงอายุ และการรับบริการด้านอื่น ๆ ตามความจำเป็น การจัดสรรงบประมาณเงินสงเคราะห์เพื่อการยังชีพผ่านไปยังชุมชน หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถนำงบประมาณดังกล่าวมาสร้างกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มผู้สูงอายุเอง หรือต่อชุมชน ทั้งนี้เพื่อมุ่งให้เกิดการรวมตัว และรวมพลังในการแสดงศักยภาพของผู้สูงอายุ และยังเป็นการเพิ่มมูลค่าของเงินให้สามารถเสริมสร้างความพึงพอใจแก่ผู้สูงอายุต่อรายจ่ายสวัสดิการสังคมของรัฐส่วนนี้

ควรสนับสนุนให้มี “การเตรียมความพร้อมก่อนวัยผู้สูงอายุ ที่เน้นการเสริมสร้างพลังชีวิต” ให้แก่ผู้สูงอายุ เนื่องจากผลการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นแล้วว่าการก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุอย่างมีศักยภาพนั้น เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ โดยหญิงสูงวัยทั้ง 4 กรณี ได้มีการ

ปรับตัวและปรับกระบวนการคิดของตนอย่างต่อเนื่อง ฉะนั้นก่อนที่จะเข้าสู่วัยสูงอายุควรมีการจัดกระบวนการเตรียมความพร้อมของผู้สูงอายุและชุมชน อาทิเช่น การให้ความรู้เรื่องการเตรียมตัวเข้าสู่วัยสูงอายุ ส่งเสริมการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีพื้นที่ ทางสังคม มีกิจกรรมทางสังคมเพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม ต่อไป

ควรมีหน่วยงานสวัสดิการสังคม ให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือแนะนำผู้สูงอายุหญิง ให้สามารถดำเนินชีวิตของตนเองให้เป็นผู้มีความสุข โดยเน้นให้มีบริการแบบองค์รวมให้แก่หญิงสูงอายุเหล่านี้ ทั้งด้านสุขภาพอนามัย กาย จิต วิญญาณ เศรษฐกิจ การสันตนาการ การออกกำลัง กาย และการเข้าร่วมในกิจกรรมชุมชนตลอดจนการเสริมพลังศักยภาพที่เหมาะสมกับความต้องการและศักยภาพของแต่ละบุคคลเพื่อให้หญิงสูงอายุเหล่านั้น มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างมีความสุขและมีพลังชีวิต สามารถทำประโยชน์ให้แก่ตนเอง ครอบครัว สังคม ตามศักยภาพแห่งตน

2. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

การศึกษาในครั้งนี้ เน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหญิงสูงอายุที่มีโอกาสเข้าร่วมกระบวนการทางสังคม หรือการก้าวเข้าสู่การทำกิจกรรมสาธารณะ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้พวกเธอได้ก้าวข้ามภาวะกตัญญูที่เผชิญในฐานะเมีย แม่ และผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตามองค์ความรู้เกี่ยวกับภาวะกตัญญูที่หญิงสูงอายุเผชิญในฐานะผู้หญิง และในฐานะผู้สูงอายุจะมีความชัดเจนและหลากหลายมากขึ้น หากมีการศึกษาภาวะกตัญญู และกลยุทธ์ในการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด รวมถึงการเสริมสร้างพลังชีวิตในกลุ่มหญิงสูงอายุที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ซึ่งน่าจะนำไปสู่องค์ความรู้ที่จะทำให้เข้าใจประเด็นนี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น